

שאלת התאבדותו של המלך שאול באור ההלכה

קדושת החיים
המדרש על נסיבות מותו של שאול המלך
היתר לאיבוד נפשו של שאול על פי הגאונים והראשונים
הבנה אחרת: לשאול לא הותר כלל לאבד נפשו, ומעשהו היה שלא כהלכה

קדושת החיים

בידוע הוא ש"פיקוח נפש דוחה כל מצוות התורה"¹, וכך אמרו: "וכל ספק נפשות דוחה את השבת" (משנה, יומא ח, ו; ועי' גמ' שם פה, א). וכך פסק רמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"ג: "ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם. ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם" (יחזקאל כ, כה), ולדעת הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ה ה"ד אסור לאדם למסור חייו עבור קיום המצוות, וכך כתב: "כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו"².

הלכה זו "שפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה" חלה גם אם האפשרות להציל היא רק לפרק זמן קצר, 'חיי שעה' (יומא פה, א). וכך נפסק להלכה בביאור הלכה סי' שכט סע' ד: "ודע עוד, דה"ה גוסס נמי מחללין עליו בפקוח הגל או אם רופא אומר שסממנים אלו יועילו לו להאריך רגעי חייו". מבואר אם כן, שחיים כחיים הם ערך

1 ביטוי זה אינו בתלמוד, אלא נלמד מהמאמר הבא שם "פקוח נפש דוחה שבת" (יומא פה, א). ראה שו"ת תשב"ץ חלק ד (חוט המשולש) טור ב סימן ז: "והלא פקוח נפש דוחה כל מצוות התורה", וראה גם שו"ת חתם סופר, חלק י"ד, סימן רמה: "הרי פ"ג דוחה כל התורה כולה חוץ מג' עבירות כידוע", וכן בשו"ת אבני נזר חלק חו"מ סימן קצג ד"ה "ומ"מ נראה הא פקוח נפש דוחה כל האיסורים".

2 אמנם יש שיטות שנקטו שבהלכה שנפסק בה "יעבור ואל יהרג" מותר לאדם לנהוג מידת חסידות וליהרג ולא לעבור. כ"כ התוספות ע"ז כז, ב ד"ה יכול: "ואם רצה להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצוות רשאי", וכן הרא"ש (ע"ז פ"ב סי' ט). וכבר כתב הרדב"ז (שו"ת חלק ג סימן תמד [תתפה]) ששיטות אלו נאמרו רק בזמן שעל ידי מידת חסידות זו נעשה קידוש השם, כגון שכפו על אדם לעבור עבירה ועל ידי סירובו לעשות כן נעשה קידוש השם, אבל החולה שהיו צריכים לחלל עליו את השבת ועל ידי סירובו הוא מת אין כאן קידוש השם, ולכל השיטות הרי הוא מתחייב בנפשו.

עליון, ואין הבדל בין חיים ארוכים לבין חיים קצרים. ובשבת קנא, ב: "תנו רבנן: המעצמו עם יציאת הנפש - הרי זה שופך דמים. משל לנר שכבה והולכת, אדם מניח אצבעו עליה - מיד כבתה". וכן במסכת שמחות ג, א: "תניא, הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו". מדברי הירושלמי תרומות פ"ח ה"ח למדים שאין לעשות הבחנה בין חיים של אדם פרטי לבין חיים של אנשים רבים, וכך פסקו הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ה ה"ה, ובשו"ע יו"ד סי' קנז סע' א. ערך החיים אינו תלוי אפוא באורכם, בכמותם או באיכותם.

מכאן נובע גם היחס השלילי אצל חז"ל כלפי המאבד עצמו לדעת. וכך הובא במסכת שמחות ב, א: "המאבד את עצמו בדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר. רבי ישמעאל אומר, קורין עליו הוי נשלחה, הוי נשלה. אמר לו רבי עקיבא הנח לו בסתמו, אל תברכהו ואל תקללהו. אין קורעין ואין חולצין ואין מספידין עליו...". וכך גם נפסק להלכה ברמב"ם הלכות אבל פ"א הי"א, ובשולחן ערוך יורה דעה סי' שמה סע' א. וכל זאת עד כדי כך, שבפי העם שגור הביטוי "המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב", וכבר העירו גדולי האחרונים שביטוי זה איננו ממקור חז"ל, וניסו למצוא לו סימוכין³.

המדרש על נסיבות מותו של שאול המלך

לאור זה עולה שאלת התנהגותו של המלך שאול, שאיבד עצמו לדעת. מעשהו (שמ"א לא, ד) הובן, על פי רוב הדעות, כדגם לאיבוד לדעת המותר על פי ההלכה. את הפסוק "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם" (בראשית ט, ה) דרשו בבראשית רבה (פרשה לד, יג): "אך - להביא את החונק עצמו. יכול כשאול, ת"ל אך. יכול כחנניה מישאל ועזריה, ת"ל אך"⁴. כלומר, מהתיבות "את דמכם לנפשתיכם אדרש" למדו שאסור לאדם להתאבד, ומהמילה "ואך" הסיקו שיש יוצאים מן הכלל שהותר להם לאבד עצמם לדעת, ואחד מהם הוא שאול. במדרש לא מובא הסבר מדוע מעשהו של שאול שונה ואיננו כלול בקטגוריה של התאבדות שהיא אסורה, אך מהמסופר בתנ"ך שם

3 ראה בשו"ת תשובה מאהבה לרבי אלעזר פלקלס מפראג ח"ג סי' תט: "הנה מרגלא בפומייהו דאינשי המאבד עצמו לדעת אמרו רז"ל אין לו חלק לעוה"ב, ואני בעניי בבקיאיות לא מצאתי כהאי לי שנא בדברי רז"ל...". וכן בשו"ת האלף לך שלמה לרבי שלמה קלוגר חלק יו"ד סימן שא, שכתב: "ומקור לזה עיין בחבורי עבודת עבודה וטוטו"ד מה"ג ח"ב ולקמן סי' תקפ"ב עיי"ש". ובספר דברי שאול לרבי יוסף שאול נתנזון יו"ד סי' שמה כתב: "מ"ש הפני יהושע (ב"מ נט) בפשיטות שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, וכ' דשיגרא דלישנא שבפי כל העולם הביאו לחשוב שהוא מבואר בד' חז"ל, ובאמת לא נמצא מפורש כן בשום ספר וכו'. ע"ש".

4 ביפה תואר לר' שמואל יפה אשכנזי, בפירושו למדרש כאן, כתב: "ובקצת נסחי מצאתי ת"ל ואך, ולפ"ז דריש מיעוט שני מתוספת הוי"ו ה"ל כאלו כתיב ב' פעמים אך".

עולה שהסיבה להתאבדותו של שאול היא פחדו שהפלשתים יתעללו בו: "ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי, ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד, ויקח שאול את החרב ויפל עליה"; ואם כך, על פניו כוונת המדרש להתיר לאדם להתאבד כשיש חשש שהוא עשוי לעבור עינויים פיסיים קשים, והדרך היחידה להימנע מכך היא על ידי התאבדות⁵.

תפיסת המדרש הרואה היתר לאיבוד עצמי לדעת כדי להימנע מייסורים, נראה ללמדה מעוד מקורות תלמודיים ומדרשיים. בגיטין נז, ב מובא המקרה של אותה אָם ששבעה מבניה נהרגו על קידוש השם, ולאחר הריגת בנה האחרון "אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצתה בת קול ואמרה: אם הבנים שמחה" (תהלים קיג, ט); לא רק שאין מגנים אותה, אלא אף משבחים אותה! ונראה שהסיבה להתיר ההתאבדות במקרה הזה היה הייסורים הקשים שאם זו הייתה סובלת אילו הייתה נשארת בחיים⁷. וכן בתענית כט, א⁸ מובא שבשעת החורבן והיציאה לגלות בבית ראשון עלו רבים מפרחי הכהנים לגג המקדש והשליכו עצמם לתוך האש, וגם שם אין גינוי לתופעה זו⁹.

5 וכך הבין מדרש זה בעל שו"ת שבות יעקב חלק ג סי' י, שכתב: "...וגדולה מזו מצינו שהתירו לאבד את עצמו לדעת בכה"ג כדכתיב בשמואל ל"א ויאמר שאול לנושא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ע"כ הרי אף דמאבד עצמו לדעת הוא מן העבירות החמורות דאין להם חלק לעה"ב ואין מספידין עליהם אפ"ה התירו אפ"י על הספק כמשמעות לשון המקרא פן יבואו הערלים וגו' והתעללו בי וכן הסכמת כל הפוסקים כמבואר ב"ד סי' שמ"ה ולא חיישי לחיי שעה...". וכן הבין החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק א סימן מו: "...והיינו דאמרינן בב"ר אך את דמכם לנפשותיכם יכול אף כשאול ת"ל אך. ושאל כתב קרא בהדיא דהיה ירא פן יתעללו בו העמלקים ומינה דמי שהרג עצמו לפי שהוא ירא מייסורין אינו מאבד עצמו לדעת וא"כ בנ"ד קרוב הוא דמשו"ה חנק את עצמו לינצל מהיסורין ואינו בכלל מאבד עצמו לדעת...".

6 וכן במדרש זוטא איכה פרשה א: "ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה"; אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תנ אות יח, וילקוט שמעוני איכה רמז תתרכט.

7 ראה פירוש "עץ יוסף" לעין יעקב גיטין (שם) שכתב: "נפלה ומתה. קשה איך הותר לה למסור את עצמה מרצונה, ושמה מפני שחיים מר לה ממות הותר לה להמית עצמה". אולם בספר בית הבחירה (שם) כתב: "ומה שאמר אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה, פירושו שלא יביאנה לכך גם כן". וכן בספר "נצח ישראל" למהר"ל, פרק ז ד"ה אמר ר' יהודה הקשה "ותימא למה המיתה עצמה בחנם". ובתחילה תירץ שכנראה רצו גם לכפות עליה לעבוד ע"ז (אמנם הסבר זה אינו עולה ממשוטים של דברים), ובתירוץ השני הסביר שמבחינה נפשית ביקשה למות, והקב"ה נענה לה וגרם למותה: "אמנם נראה דמה שאמר אף היא עלתה על הגג, רמז על שהפילה עצמה מן הגובה שהוא החיים, שנבחר לה מוות מחיים... והש"ת עשה רצונה ומתה... והיא הפילה עצמה ממעלה זאת אל השאול ומסרה עצמה למות וזהו הנפילה".

8 וכן בירושלמי, שקלים פ"ו ה"ב; ויקרא רבה, פרשה יט, ו, ד"א ואשה; ילקוט שמעוני, מל"ב, רמז רמט.

9 ראה בספר בית אפרים לר' אפרים זלמן מרגליות יו"ד סי' עו, שאכן הביא מקור זה כראיה לכך שאדם המאבד עצמו מתוך צער, ואפילו צער של אבדת ממון, אין חלים עליו דיני מאבד עצמו לדעת.

וכן נראה מדברי ר' יהודה במדרש איכה רבה על הפסוק "על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים..." (איכה א, טז):

ד"א על אלה אני בוכיה... ר' יהודה אומר על סילוק דעת ועל סילוק שכינה, אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו אלא גרם לבניו שיהרגו לפניו, אלא על אותו שעה נאמר (ירמיה ד, ט) יאבד לב המלך ולב השרים" וגו'.

מבואר מדבריו שהיה על צדקיה להתאבד כדי שלא לעבור את ההתעללות ולראות איך הורגים את בניו לעיניו (שם, פרשה א, נה)¹⁰. זאת ועוד, מהגמ' בכתובות נראה להוכיח שלא רק בגין סבל פיזי קשה הותר להתאבד, אלא אף בגין סבל נפשי (שם, קג, ב):

הוא יומא דאשכבתיה דרבי, נפקא בת קלא ואמרה: כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב. ההוא כובס כל יומא הוה אתי קמיה, ההוא יומא לא אתא. כיון דשמע הכי, סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית. יצתה בת קול ואמרה: אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העולם הבא¹¹.

10 מקור זה היווה את הבסיס לפסיקתו של רבי חיים פלאגי בספרו "חיים ביד" סי' קי: "שכל שעשה מריבוי צרותיו דאגות ויסורים או עוני גמור אין כאן מיחוש, אדרבא גינו רבותינו ז"ל את צדקיה מלך יאודה ואמרו גלה עמי מבלי לב שהיה לו לצדקיה להקיש עצמו בכותל וימות ולא יראה בשחיתת בניו לעיניו" (המדרש הובא גם בשו"ת בשמים ראש סי' שמה כדי להתיר איבוד נפש מחמת ייסורים, ושם מחדש שאיסור אבוד נפש הוא רק כשעושה זאת מחמת מיאוסו בטובת הבורא כעניין הפילוסופים. אולם ספר זה חובר קרוב לוודאי ע"י ה'מהדיר' שאול ב"ר צ"ה לוי מברלין בעצמו; וראה שו"ת חתם סופר אה"ע ח"א סי' סט שתשובה זו משמשת לו כנראה כהוכחה שספר זה מזויף: "מ"מ הוא עצמו [=רבי חנינא בן תרדיון] לא פתח פיו שיכנס בו האש ואמר מוטב שיטלנו מי שנותנה ואל ישלוט הוא בעצמו. ובזה נזדייף ספר בשמים ראש סי' שמ"ה". ועי' בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סו"ס ה, ובספר יביע אומר חלק ח חאה"ע סימן יב אות ד, שאחרי שהעלו הרבה תמיהות בקשר לספר סיכמו "במילי מעלייתא דאית ביה דרשינן" [הערת העורך: ובזה נתנו תורת כל אחד ואחד בידו להכריע איזו שמועה נאה ואיזו אינה נאה! י"ק] וראה מה שכתב הרב יואל קטן, מספרא לסייפא של ישיבת שעלבים גל' 44-45, מפי סופרים וספרים, שקרוב לוודאי שהספר מזויף כולו, עיי"ש באורך.

11 בשיטה מקובצת (שם) הובא בשם ר' קלונימוס להסביר את מעשהו של הכובס על פי המובא בירושלמי כלאים פ"ט ה"ג שיום שמת בו רבי היה יום שישי, וכדי שיוכלו להספידו כראוי נעשה להם נס והשמש איחרה לשקוע עד לאחר ששסיימו את ההכנות הדרושות לשבת, אולם הם חששו שמא חיללו את השבת: "...שרון מציקין אמרין דילמא דחללינן שבתא, יצתה בת קול ואמרה להן כל מי שלא נתעצל בהספידו של ר' יהא מבושר מחיי העולם הבא בר מן קצרא, כיון דשמע כן סלק ליה לאיגרא וטלק גרמיה ומית, נפקת בת קלא ואמרה ואפילו קצרא". עולה אפוא שהתאבדותו של הקצרא הייתה משום חילול שבת. אולם בוודאי שירושלמי זה תמוה, שכן מדוע יש לחשוש לחילול שבת, והרי כל זמן שהשמש לא שקעה עדיין לא נכנסה השבת? וראה דיונו של רבי יוסף חיים, בספרו "רב פעלים" חלק

אולם מדברי הגמ' בבא קמא צא, ב נראה שחלקו על תפיסה זו, שכן שם הובאה דרשתו של ר' אלעזר הלומד מהפסוק "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש" שאסור לאדם להתאבד: 'דתניא: (בראשית ט, ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש - ר' אלעזר אומר: מיד נפשתיכם אדרש את דמכם'. דרשה זו מקבילה לתחילת המדרש שהובא לעיל "אך - להביא את החונק עצמו", אולם המשכו של המדרש הנ"ל, ש"אך" בא למעט את התאבדותם של שאול, חנניה מישאל ועזריה, אינו מובא. ומדברי ר"י בתוספות (שם ד"ה "אלא") עולה שהבינו שר' אלעזר אוסר כל התאבדות, שכתבו "ואור"י דאין מביא ראיה אלא שאסור לחבול אפילו לצורך... וכן ההיא דאך את דמכם שהרג את עצמו בשביל שום דבר שירא". וכן הובא שם בפסקי תוספות אות רטו: "אסור... להרוג עצמו שירא משום דבר". עולה אפוא שרבי אלעזר חולק על הנאמר בחלקו השני של המדרש¹².

וכך עולה גם מדברי רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח, א):

...מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה... אף אתה פתח פיד ותכנס [בד] האש! אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו.

לפי דבריו, אין היתר לאדם לקצר ימיו ואפילו לא את רגעיו האחרונים אף אם מלאים הם סבל רב, וזאת מתוך התפיסה שרק נותן החיים הוא ייקחם. וכך נראה גם מהמדרש באיכה רבה (פרשה א):

מעשה במרים בת תנחום שנשבת היא ושבעה בניה עמה... אמרו, לאחר ימים נשתתית האשה ההיא, ועלתה לראש הגג והשליכה עצמה ומתה, וקראו עליה אם הבנים שמחה (תהלים קיג, ט), ורוח הקודש אומרת על אלה אני בוכיה.

כלומר, בניגוד לגרסה בבבלי (שהובאה לעיל) שמעשה ההתאבדות של אם הבנים נעשה מתוך הכרה, הרי שבמדרש תולים את התאבדותה באי שפיות.

12 ב סוד ישרים סימן ד. וכך גם העיר בספר בית אפרים י"ד ס' עו. ובהגות היעב"ץ לכתובות, שם, כתב: "...וי"ל בזה קצת מה שתמוה מאד בכאן איך איבד עצמו לדעת... ושמוא מרוב צערו יצא מדעתו ונפל ולא הפיל עצמו בכוונה...". ועוד ראה שו"ת "שבות יעקב" חלק ב סימן קיא, שסבר שהתאבדותו של הכובס הייתה מחמת תשובה על שלא השתתף בלויתו של רבי, ולדעתו אדם הגורם מוות לעצמו כדי לכפר על חטא איננו בהגדרה של מתאבד: "גם מהאי כובס אין ראיה, דכיון דמשום צעריה דמצוה שציער שלא התעסק בקבורת של תלמידי חכמים כמו רבי, לכך ג"כ לא נחשב בכלל מאבד עצמו לדעת".

ראה בספר "ים של שלמה" בבא קמא פ"ח ס' נט, שכתב: "אבל כבר מוכח מדעת ר"י (בב"ק צא, ב ד"ה אלא) שכתב אסור להרוג את עצמו מפני שירא, ומדכתב סתם שירא משמע אפילו מיראת שמים שלא יעבירוהו על דת".

היתר לאיבוד נפשו של שאול על פי הגאונים והראשונים

אצל הגאונים והראשונים אנו מוצאים שתי עמדות מנוגדות באשר להתאבדותו של שאול. מספר מקורות מצדיקים את מעשהו מסיבות שונות:

א. היתר מהמת הייסורים. באוצר הגאונים לסנהדרין¹³ מובאת תשובתו של גאון, שממנה עולה שהתאבדותו של שאול הייתה מותרת כדי שלא יסבול ייסורים. הגאון מתייחס בדבריו לנאמר בבבלי פסחים נג, ב:

עוד זו דרש תודוס איש רומי: מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים...

עצם שאלתו של תודוס על חנניה, מישאל ועזריה אינה מובנת, שהרי בידוע שההלכה היא שכשאונסים אדם לעבוד ע"ז בפרהסיא - ייהרג ואל יעבור. והסביר הגאון ששאלת תודוס נוגעת לצורת המוות שלהם, לכך שחיכו שיטילו עצמם לכבשן האש ולא איבדו עצמם:

...לאו למימרא שהיה להן להחיות עצמן ולעבוד ע"ז, אלא שהיה להם להרוג עצמן כאשר עשה שאול...¹⁴

העולה מכך שייסורים וסבל יש בהם כדי להתיר לאדם לאבד את נפשו. גישה כזו נראית גם מדברי הרמב"ן בספר "תורת האדם" ענין ההספד (מהדורת מוסה"ק עמ' פד):

וכן מצינו בגדול שאבד עצמו לדעת מפני האונס, כגון שאול מלך ישראל שאבד עצמו, אלא שהיה אבוד מותר לו, כדאמרין בבראשית רבה אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם, יכול אפילו נרדף כשאול, ת"ל אך. לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת, ונענשו עליו בשלא הספידוהו כראוי, כדאמרין ביבמות ויאמר ה' על שאול ועל בית הדמים" (שמואל ב, כא, א), על שאול - שלא נספד כהלכה, ואל בית הדמים - על אשר המית הגבעונים.

מהעובדה שהרמב"ן אינו מביא שום גורם להצדקת התאבדותו של שאול, עולה שלדעתו נבעה התאבדותו מפחדו מייסורים שייגרמו לו כמפורש בכתוב, והתאבדות

13 ערוכים על ידי הרב ד"ר ח"צ טויבש, הוצאת "מוסד הרב קוק", ירושלים תשכ"ז, סי' תתקפב.

14 ממדרש תהלים על מזמור כח (מהד' בובר), עולה שהם לא חיכו שיטילו אותם לכבשן אלא הם הקדימו והטילו את עצמם: "...מיד השליכו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב"ה, ומניין דרשו חנניה מישאל ועזריה להשליך נפשם על קדושת השם, נשאו קל וחומר מצפרדעים". כלומר הדרשה "מצפרדעים" באה להסביר מדוע הם לא המתו עד שיטילו אותם לכבשן, אלא הזדרזו והפילו את עצמם לכבשן. ובדרך זו הסביר גם בספר "יערות דבש" (ח"א דרשה ג ד"ה "אמנם באמת"). אולם יושם לב שדברי המדרש אינם עולים בקנה אחד עם הפסוק בספר דניאל ג, כא: "באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון... ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא".

כזו איננה בכלל "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש". כך עולה גם מדברי התוספות בגיטין נז, ב, בהסתייגות אחת: לדעתם, יש להתיר התאבדות רק כשיש חשש שייגרמו לאדם ייסורים שאינם ממייתים, כלומר ייסורים ללא סוף, אבל ייסורים הגורמים למוות אין בהם כדי להתיר התאבדות. כך מובא בגמ' שם:

מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון. הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים, אמרו: אם אנו טובעין בים אנו באין לחיי העולם הבא? דרש להן הגדול שבהן (תהלים סח, כג) אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים, מבשן אשיב - מבין שיני אריה אשיב, ממצולות ים - אלו שטובעין בים. כיון ששמעו ילדות כך, קפצו כולן ונפלו לתוך הים. נשאו ילדים ק"ו בעצמן ואמרו: מה הללו שדרכן לכך - כך, אנו שאין דרכנו לכך - על אחת כמה וכמה! אף הם קפצו לתוך הים. ועליהם הכתוב אומר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה".

בתוספות שם (ד"ה "קפצו") הקשו על שמעשה התאבדות זה עומד בניגוד לדברי רבי חנינא בן תרדיון שהובאו בעבודה זרה יח, א "מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו" - הרי שרבי חנינא בן תרדיון איננו מתיר לאדם להתאבד למרות הסבל והייסורים, ואם כן איך הותר לנערות ולנערים אלו להתאבד? ותירצו התוספות:

...הכא יראים היו מיסורין, כדאמרינן (כתובות לג, ב) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא¹⁵, ועוד דעל כורחך היו מענין אותן ולא היו הורגים אותן.

בתירוץ הראשון משמע שאין הכוונה לפחד מהייסורים גרידא, שהרי רבי חנינא בן תרדיון לא התיר להתאבד רק משום ייסורים (ראה ההסבר לקמון); בתירוץ השני התוספות מבחינים בין ייסורים כבמקרה של רבי חנינא בן תרדיון שבוודאי יביאו לידי מוות, לבין ייסורים שאדם אינו רואה את סופם; ייסורים מהסוג השני הם אלו שאותם נערים ונערות חששו להם, ולכן התאבדותם הייתה בהיתר. גם הראשונים על כתובות לג, ב נראה שחולקים על ההיתר להתאבד בגלל ייסורים. רב קובע שם "אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא". התוספות שם ד"ה "אילמלי" התקשו בזה:

תימה מנא לן דהא אמרי' בהרואה (ברכות סא, ב) כשהוציאו את ר"ע אמר כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה אימתי יבא לידי ואקיימנו בכל נפשך, אלמא משמע דבכל נפשך מיירי אפ' היו מייסרין את האדם ביסורין קשין דומיא דר' עקיבא שהיו מסרקין בשרו במסרקי ברזל, וכ"ש לנגודי. ואור"ת

15 ראה פסקי התוספות, שם אות רטז: "בשעת גזירות מותר להרוג את עצמו כשדואג מן היסורין".

דאותו צלם לא היה עבודה זרה ממש אלא היה עשוי לכבוד המלך, ואעפ"כ היה בו קידוש השם ולכך מסרו עצמן למיתה...¹⁶

לעומת זאת בשיטה מקובצת שם (ד"ה "ובקונטרסין") הובא בשם ר' אליעזר, שהחובה של "יהרג ואל יעבור" היא למות למען קידוש השם, אבל אין חובה שיתייסר ולא יעבור:

פי' ה"ר אליעזר דלא חייבה תורה אלא למסור עצמן למיתה כדכתיב בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך, אבל להחמיר עליהם יותר ממיתה לא היו חייבים. ויפה פי'. ומה שהקשה עליו ר"ת ז"ל מרבי עקיבא וחבריו שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל ולא פלח, נ"ל דלא קשה מידי, דהתם הכאה שיש בה קצבה הויא, דכיון שסרקו את בשרו ברור הוא שימות במיתה גמורה... אבל הא דאמר רב... פירושו הכאה בלא מיתה קאמר, כגון שהניחום שנה או שנתיים ויכו אותם בכל יום, והויא הכאה שאין לה קצבה שהיא חמירא יותר ממלקות ומיתה, ובהא לא חייבתו תורה, דלאו נוטל נפשך הוא.

לאור דעה זו מובנת גם התאבדותו של שאול מהחשש שיתעללו בו לאורך זמן.
ב. ההיתר משום החשש שלא יעמוד בניסיון עבירה: דעה אחרת מובעת בספר "בעלי התוספות" על התורה (בראשית ט, ה):

ואמרו בבראשית רבה (פרשה לד, אות יג), יכול אפילו כחנניה מישאל ועזריה, תלמוד לומר "אך"¹⁷. פירוש יכול אפילו כמו אלו שמסרו עצמן לקדוש השם שלא יוכל לחבול בעצמו אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בניסיון, ת"ל "אך", כי בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג עצמו. וכן בשאול בן קיש (שמ"א לא, ד) שאמר לנערו שלוף חרבך ודקרני בה וכו', ת"ל אך, שאם ירא

16 ראה מדרש שהש"ר ב, ז, שעולה ממנו שגם בניסיון של ייסורים קשים חייב האדם למסור נפשו ולא לעבור, אבל למעשה קשה מאוד לעמוד בניסיון זה: "אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול, ומה היו עושים בדורו של שמד, היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ומביאין קרטיות של קנים ונותנין אותן תחת צפרנן ומשיאין נפשותיהם מהם".

17 בעל פירוש "יפה תואר" למדרש (שם), הסביר את הדרשה הנ"ל על פי דברי ר"ת שהובאו בתוספות, כתובות לג, ב ד"ה "אילמלי נגדוה", שהצלם של נבוכדנאצר לא היה ע"ז ממש, ומעיקר הדין לא היו חייבים ב"יהרג ואל יעבור", וכל שהדרשה באה ללמדנו הוא שאדם המוסר נפשו במקרה כזה אינו נקרא מתאבד: "דאע"ג דאי בעי לא מסר נפשיה הרשות בידו, מ"מ המוסר עצמו לא מקרי חובל בעצמו". עוד אפשר לומר שלדעת ר"י (הובא בתוספות, פסחים נג, ב ד"ה "מה ראו חנניה") שחנניה מישאל ועזריה היו יכולים לברוח, ובכך לא היו עומדים בפני החיוב של "יהרג ואל יעבור": "ור"י מפרש מה ראו שלא ברחו, שהרי קודם המעשה היו יכולים לברוח", והדרשה באה ללמד שאף על פי שיכולים היו לברוח, הם אינם בהגדרה של אדם המתאבד, ראה שו"ת שבות יעקב, ח"ב, קו.

אדם שמא יעשו לו יסורים קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון שיכול להרוג את עצמו. ומכאן מביאין ראייה השוחטים התינוקות בשעת השמד.

על פניה נראית הדרשה הראשונה תמוהה, שהרי חנניה מישאל ועזריה לא לקחו את חייהם בידיהם! ולכן פירשו שדרשה זו באה ללמד שבנסיבות הדומות לאלה שעמדו בהן חנניה מישאל ועזריה, כשיש חשש שלא יעמדו בניסיון, הותר לאבד את הנפש. לאור הבנה זו בא ההמשך: "יכול כשאול", כלומר, גם התאבדותו של שאול הייתה מותרת משום שחשש שיכפוהו לעבור עבירה שהיא בדין של "יהרג ולא יעבור" ולא יעמוד בניסיון.

וכך עולה גם מדברי התוספות בעבודה זרה יח, א:

אור"ת דהיכא שיראים פן יעבירום גוים לעבירה כגון ע"י יסורין שלא יוכל לעמוד בהם אז הוא מצוה לחבל בעצמו, כי ההיא דגיטין [נז, ב] גבי ילדים שנשבו לקלון שהטילו עצמם לים.

ועוד מצינו כדעה זו בדברי התוספות גיטין נז, ב: "...הכא יראים היו מיסורין, כדאמרינן [כתובות לג, ב] אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא". כפי שהוכחנו לעיל, אי אפשר לומר שרק בגין ייסורים הותר להם להתאבד, שהרי שאלתם הייתה מרבי חנינא בן תרדיון שלא התיר להתאבד בגלל ייסורים, אלא על כרחנו כוונתם כפי שכתבו בע"ז, שחששו שבגין הייסורים לא יעמדו בניסיון ויעברו על האיסור.

שיטה זו מפורשת בחידושי הריטב"א, ע"ז יח, א:

...אומר ר"ת דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול בעצמו. והכי איתא במדרש, כתיב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מכאו אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפילו כשאול מלך ישראל, פי' שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת, ת"ל אך מיעט, דבכי האי גוונא שרי. ומכאן לומדים לשחוט הנערים בגזרות מפני העברת הדת. ע"כ מצאתי בגליוני התוספות, והם דברים שצריכין תלמוד ועיון גדול, אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה¹⁸.

נעיר, שהקושי בהבנה זו הוא שמפשוטו של מקרא לא משמע שהתאבדותו של שאול הייתה מחמת החשש שיכפו עליו לעבור על ע"ז, אלא שהוא פחד מהתעללות

18 ראה גם בסמ"ק 'עמודי גולה' לרבינו יצחק מקורביל, מצוה ג. ובהגהת רבינו פרץ, שם, אות ה-ו, כתב: "ואותם קדושים ששחטו עצמם שלא סמכה דעתם לעמוד בנסיון קדושים גמורים הם וראיה משאול. ואין להקשות מר' חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו ואמר מוטב שיטלנה מי שנתנה וכו', שיודע היה בעצמו שלא יתחלל שם שמים על ידו. וכי האי גוונא התירו הכתוב כדאיתא בספרי אך את דמכם וגו', יכול כמעשה שאול ת"ל אך".

הפלשתים¹⁹. אפשר שמפני כן, לדעת הרב קוק²⁰, פירש הרא"ש במועד קטן פרק ג סימן צד, שהתאבדותו של שאול הייתה מפני חששו מהתעללות של עריות:

וכן מצאנו בגדול שאבד עצמו לדעת מחמת שמפקירין אותו, כגון שאול מלך ישראל שאיבד את עצמו לדעת, אלא שהיה איבוד מותר לו כדאיתא בבראשית רבה ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם, יכול אפילו נרדף כשאול תלמוד לומר אך, לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת, ונענשו עליו במה שלא הספידוהו כדאיתא ביבמות (עח, ב) ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על שאול שלא נספד כהלכה.

נסכם ונאמר שלדעת ראשונים אלו, ייסורי הגוף כשלעצמם אינם מהווים היתר לאיבוד לדעת; רק כשאדם עומד בפני מצב שיש חשש שעל ידי ייסורים יכפו עליו לעבור עבירה שהיא בדין של "ייהרג ואל יעבור", והוא חושש שלא יוכל לעמוד בניסיון זה - הותר לו לאבד עצמו כדי להימנע מהעבירה.

ג. **ההיתר לשאול בעקבות דברי שמואל על מותו הצפוי:** הרד"ק טוען ששאול עשה כדין משום שידע שעומד הוא למות, שהרי נמסר לו על כך ביום הקודם על ידי שמואל שאמר לו "ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי" (שמי"א כח, יט):

ולא חטא שאול בהרגו עצמו... לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל...²¹

בדרך זו גם פירש גם אברבנאל [עמ' שו].

19 וכך כתב בספר "ים של שלמה" בבא קמא פ"ח ס' נט: "גם לישנא דקרא לא משמע כלל משום שיעבירוהו על דת, אלא שלא יעללו בו, לצערו ולענות אותו, כמו שאמר פן יבואו הערלים ויתעללו בי... הלא אמר ודקרוני, וזה ענין מיתה, וכן תרגם יהונתן וקטלוגי, אלא הוא מטעמא שכתבתי, ועל זה מיעט במדרש לעיל אך לנפשותיכם, אבל לא כיון המדרש שהיה שאול עושה מפני העברת דת".

20 שו"ת "משפט כהן" ס' קמד ד"ה "ולשיטת הרמב"ם": "...נראה שפירש הרא"ש ענין של שאול, שהיה חושש פן יבואו הפלשתים הערלים ויתעללו בו בענין עריות (בל' הש"ך יו"ד ס' שמה ס"ק ו, שהפלשתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו, יל"פ ג"כ שיעשו בו כרצונם באותה ההתעללות מלבד ההריגה שאח"כ, וקיצר במובן ור"ל על שני הענינים, ולא לפי סדר המלים של המקרא ודקרוני והתעללו בי, שההתעללות שייכת יותר מקודם)... וחידש בזה שאם חושש שיטמאו אותו בעריות מותר לו להקדים ולאבד את עצמו, וזהו מובן הלשון של הרא"ש מחמת שמפקירין אותו, כלשון מנהג הפקר נהגו בה... ועכ"פ ממה ששבחו, גיטין נז ע"ב את התינוקות שנשבו לקלון, שטבעו עצמם בים קודם שיבאו לידי טומאה, נראה דדבר הגון הוא, וזה למדנו משאול".

21 וכך כתב ב"יפה תואר", בפירושו למדרש, שם: "ומ"מ אין ללמוד מכאן... וירא פן יתעללו בו שימית את עצמו, דדילמא שאני שאול דקים ליה שימות, שכבר נאמר לו מחר אתה ובניך עמי...".

ויש לדון בדבריהם - האם היתר זה להתאבד בנסיבות של ידיעה מוקדמת על המוות הצפוי הוא דווקא כשידיעה זו באה על ידי נביא, או שמא כל ידיעה מסוג זה, כגון שרופאים מודיעים לחולה שלמחלתו אין תרופה ותוך תקופה קצרה הוא בוודאי ימות - האם לפי הדעות האלו יהיה מותר לחולה לאבד עצמו?

בפירוש זרע אברהם לר' אברהם מגולנא על המדרש שם כתב: "וי"א שהטעם הואיל ואמר לו שמואל הנביא למחר אתה במחיצתי, ודברי הנביא אף שהוא לרעה אינה חוזרת". משמע שרק נבואה על מותו הקרוב של אדם תתיר לו לאבד את נפשו, מה שאין כן הודעה של רופאים שאיננה ודאית. אולם דבריו מוקשים, שהרי פסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"י ה"ד: "דברי הפורענות שהנביא אומר כגון שיאמר פלוני ימות... אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו, ואין אומרים הנה דיבר ולא בא, שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ורחמים על הרעה, ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם כאנשי נינוה או שתלה להם כחזקיה", ואם כן גם נבואת הנביא לרעה איננה ודאית ויכולה להשתנות!

אך בשו"ת שואל ומשיב מהדורה קמא ח"א סי' קעב הסביר שיטה זו על פי דברי חובת הלבבות (שער הבטחון תחילת פ"ד):

...אמרו במדרש ב"ר אך בשר בנפשו, להביא ההורג עצמו לדעת. יכול כשאול, ת"ל אך. והטעם משום דבלא"ה כבר אמר לו שמואל למחר אתה ובניך עמי במחיצתי, וכן מצאתי ביפ"ת... ואני המתקתי הדברים לפי מה שכתב בחוה"ל בטעם דמאבד עצמו לדעת דאין לו חלק לעוה"ב, דהוה כמו מלך שמצוה לעבדו שישמור פקדונו עד יום פקדו, והעבד לא חש לזה והשליך פקדונו מידו טרם בא המלך. וה"ה בזה, הקב"ה צוהו שישמור גופו ונשמתו עד יום פקדו ויקח מידו נשמתו, והוא אבד עצמו טרם המועד. ולפ"ז כאן שבלא"ה הגיע המועד, שהרי א"ל מחר אתה ובניך עמי במחיצתי, א"כ כבר הגיע המועד, והיה מותר לקחת נפשו בעצמו שלא יתעללו בו הגוים.

בעקבות הסבר זה ייתכן לומר שגם הודעת רופא שזמנו של החולה למות הגיע תסיר את האיסור להתאבד, שהרי גם במקרה זה אין כאן הפרת הציווי לשמירת החיים²².

ד. מעשהו של שאול הותר בגלל הצלת חיים: ה"ים של שלמה" בבא קמא פ"ח סי' נט כתב שהתאבדותו של שאול נבעה מהחשש שאם ייפול חי לידי הפלישתים יעשו ישראל מאמצים לשחררו מהשבי, וימותו רבים, 'ולפקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו'.

22 ראה שו"ת "חיים שאל" (לרבי חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א), חלק א, סימן מו, שנשאל על אדם שנאסר בגלל שרצח, והתאבד בבית הסוהר, אם יש לו דין מתאבד, ובין שאר דבריו שם הביא בשם כנה"ג סי' קנז, הגהב"י אות כא, וכן הרב מהר"ש יפה "ביפה תואר" בפירושו למדרש שם, סברה זו של הרד"ק ואברבנאל, ולאור זאת פסק שאדם זה שרצח וידוע מראש שעונשו מות אין לו דין מתאבד.

ועל פי זה מתיר הרש"ל להתאבד במקרה של ניסיון לסחוט הודאה באמצעות ייסורים שבגינה ייהרגו יהודים: "ומ"מ אם מתיירא שלא יענו אותו על יהודים אחרים, ויאבדו ח"ו כמה נפשות מישראל, כמו שיש מקצת מושלים על דבר שקר שמענין יהודי אחד על הכלל ואחד יאבד בעו"ה הרבה, מותר להרוג בעצמו"²³.

ה. היתר מחמת חילול השם: הסבר נוסף משמו של "ים של שלמה" הוא שהריגת שאול המלך על ידי הפלשתים תגרום לחילול השם: "וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה', שאין ראוי שימות בידי הערלים ויעשו בו מיתת ענוי ובזיון, והוא חילול השם בדת אמונתנו". בעקבות הסבר זה יש מקום להתיר מקרים כגון אלו של חבר האצ"ל מאיר פיינשטיין וחבר הלח"י משה ברזני הי"ד, שנידונו למות על פעולות מחתרטיות שביצעו כנגד השלטון הבריטי, ופוצצו עצמם טרם עלותם לגרדום כדי למנוע חילול כבוד ישראל באומות²⁴.

הבנה אחרת: לשאול לא הותר כלל לאבד את נפשו, ומעשהו היה שלא כהלכה

בספר "בעלי התוספות" על התורה נמצאת שיטה אחרת, שדרשת המדרש "אך" באה לאסור על האדם להקדים ולהתאבד מחשש שלא יעמוד בניסיון הייסורים:

ויש שאוסרין, ומפרשים כן, יכול כחנניה וחבריו שכבר נמסרו למיתה? ת"ל אך, אבל אינו יכול להרוג את עצמו. יכול כשאול שמסר עצמו למיתה? ת"ל אך, פירוש שאינו יכול לחבול בעצמו כלל. ושאול שלא ברשות חכמים עשה²⁵.

23 ייתכן שמקרה אורי אילן הוא דוגמה למעין זה. כידוע, בשנת תשט"ו התאבד החייל הישראלי אורי אילן (חבר קיבוץ גן שמואל, נינו מצד אמו של הגאון ר' שמעון שקופ ראש ישיבת גרודנא בליטא) בכלא הסורי, מאחר שחשש שלא יוכל לעמוד בייסורים וימסור מידע רגיש היכול לסכן חיי אדם. עם החזרת גופתו לישראל נמצא על גופו פתק ובו כתב: "לא בגדתי".

24 מקרה פיינשטיין וברזאני אירע בשנת תש"ז. חברי המחתרנות שמחוץ לכלא שיתפו פעולה עם החלטה זו והבריחו לתוך הכלא רימון יד מוסתר בתוך תפוז, ויממה לפני שהבריטים היו אמורים לעלותם לגרדום פוצצו עצמם בתאם. על המקרה ועל ההתלבטות האם ראוי להתאבד בנסיבות אלו כתב יעקב בנאי בספרו חיילים אלמונים (בעריכת ד"ר ישראל אלדד, עמ' 524-536), וכן בספר "עולי הגרדום", הוצאת המדרשה הלאומית, תל-אביב תש"ס.

25 וראה בהמשך (שם) את המחלוקת בהקשר להשלכה ההלכתית לגבי בעיה שניצבה בפני יהודי אשכנז בתקופת מסעי הצלב: "ומעשה ברב אחד ששחט הרבה תינוקות בשעת השמד, כי היה ירא שיעבירום על דת. והיה רב אחר עמו, והיה כועס עליו ביותר, וקראו רוצח, והוא לא היה חושש. ואמר אותו רב, אם כדברי - יהרג אותו רב במיתה משונה. וכן היה, שתפסוהו גוים והיו פושטים עורו ונותנין חול בין העור והבשר. ואח"כ נתבטלה הגזרה, ואם לא שחט אותם תינוקות היו ניצולין". אולם ראה אצל החיד"א, שו"ת חיים שאל חלק א סימן מו, שכתב: "וזאת שנית, מאי דאמרו דשאול המלך ע"ה שלא ברצון חכמים עשה קשה

אמנם, הסבר זה יש בו קושי, שהרי בדרך כלל "אך" בא למעט, ואילו כאן "אך" מרבה. ועוד, קשה לקבל הסבר זה העומד בניגוד לגמ' ביבמות עה, ב, בה דרשו את הפסוק "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה', ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים" (שמ"ב כא, א) שלא נספד כהלכה, מכאן ברור שהתאבדותו היתה כדי, שהרי המאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו (שו"ע יו"ד סי' שמה סע' א)²⁶.

סיכום

מעשהו של שאול המלך היווה דגם ומקור לחז"ל, לגאונים, לראשונים ולגדולי האחרונים לדיון באיבוד לדעת בנסיבות מיוחדות. כפי שראינו, יש מחכמינו שסברו להצדיק את מעשהו מנימוקים שונים ועל פי הבחנות שונות, שלחלקן יתכן שיש נפ"מ למעשה. לעומת זאת אחרים קבעו ש"שאול שלא ברשות חכמים עשה", ואין ללמוד ממעשהו היתר לאדם לאבד את נפשו בשום מצב. ש"שאול שלא ברשות חכמים עשה". לעומת זאת קיימות דעות אחרות המצדיקות את מעשהו, וחלקן קושרות אותו לסבלו ולייסוריו. עם זאת מצאנו בכך מספר הבחנות: א. רק מי שאינו רואה קץ לייסוריו הותר לו לאבד את נפשו כדי לשים קץ לייסורים אלו. ב. ייסורים פיסיים כשלעצמם אינם מהווים היתר לאיבוד לדעת, רק כשאדם עומד בפני מצב שיש חשש שעל ידי ייסורים יכפו עליו לעבור עבירה שהיא מדין "ייהרג ואל יעבור", והוא חושש שלא יוכל לעמוד בניסיון זה - הותר לו לקחת את נפשו כדי להימנע מהעבירה. עוד ראינו שיש שהתירו לאבד את הנפש אם על ידי כך יגרום להצלת חייהם של אנשים אחרים. כן מצאנו שכשיש חשש שהריגתו על ידי אחרים תגרום לחילול כבוד ישראל ולחילול השם - הותר בלקיחת נפשו כדי למנוע זאת. ויש שסברו שכאשר יש ידיעה ברורה על המוות הצפוי בקרוב (במקרה של שאול נודע לו הדבר על ידי נביא) - ניתן להצדיק זאת.

הימנו, דמה שלא אמרו רז"ל אין לנו רשות לדרוש לחובה לשאול בחיר ה'. שוב ראיתי להרב כנה"ג שם סי' הנז' הגהב"י אות כ"א שהביא דברי א"ח בשם בדק הבית וכתב וז"ל ומ"ש בס' בדק הבית בשם א"ח דשאול בן קיש שלא ברצון חכמים עשה אינו נח ל"י וכו'. [לאחר הכנת מאמר זה לדפוס יצא לאור ספרו של הרב ד"ר י"ש ליכטנשטיין, "המאבד עצמו לדעת" (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשס"ח) המרחיב בנושאים אלו].

ראה הרמב"ן, "תורת האדם" ענין ההספד ד"ה "באבל רבתי" (מהד' מוסד הרב קוק עמ' 26 פד), שכתב: "וכן מצינו בגדול שאבד עצמו לדעת מפני האונס, כגון שאול מלך ישראל... אלא שהיה אבוד מותר לו כדאמרין בבראשית רבה... לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת, ונענשו עליו בשלא הספידוהו כראוי כדאמרין ביבמות...". וראה ביאור הגר"א על יו"ד סי' שמה ס"ק ה.